

ČÁST PRVNÍ

ADHEZNÍ ŘÍZENÍ

I. POJEM ADHEZNÍHO ŘÍZENÍ A JEHO VZTAH K TRESTNÍMU ŘÍZENÍ

1. Pojem adhezního řízení

Slovo adhezní vystihuje zvláštnost toho typu soudního řízení. Etymologický původ slova hledejme v latině. *Adhaerēre* znamená lnout. V našem současném jazyce adhezí označujeme přilnavost. Například mluvíme-li o adhezi pneumatik, máme na mysli jejich schopnost přilnout k povrchu vozovky.

Znakem adhezních právních jednání bude jejich slučování s jinými, na nich nezávislými právními jednáními z důvodu celkového zjednodušení, zrychlení či zlevnění úkonů. (Adhezní smlouvy jsou při častém používání efektivní, protože přináší úsporu času, např. využitím předem připravených formulářů, jejichž text se v podstatě nemění.)

Zjednodušení, zrychlení i zlevnění procedury spojené s uplatněním nároku poškozeného jsou nepochybně atributy adhezního řízení, které se „přilnou“ (přichytí) k již rozbehnutému trestnímu řízení.

Poněkud zvláštní je, že poškozený se k trestnímu řízení nepřipíná s trestněprávními nároky ve smyslu vindikativní spravedlnosti, jak bylo řečeno v úvodu, ale s nároky občanskoprávními. Občanskoprávní nárok je vlastnost občanského subjektivního práva, která spočívá v tom, že není-li povinnost odpovídající právu plněna dobrovolně, může subjekt práva plnění povinnosti vymáhat (vynucovat), a to i proti vůli povinné osoby občanského práva, tj. autoritativně; u občanských subjektivních práv se tak zpravidla děje prostřednictvím soudního donucení (rozhodnutím soudu, popř. jeho vynuceným výkonem – exekucí).¹

Ale zpět k adheznímu řízení. Jak vysvětluje Jaroslav Kallab: „Nároky soukromoprávní z trestných činů vyplývající na návrh poškozeného zároveň v trestním řízení vyříditi, nejeví-li se pro nutnost dalšího jednání nezbytným odkázati je před soudy civilní. Důvod tohoto opatření jest v tom, že soudy trestní jsou, pokud jde o kvalifikaci soudců, stejně vypraveny jako soudy civilní, takže by bylo často mrháním sil i prostředků, kdyby soukromoprávní právní následky činu byly řešeny odděleně od těch právních následků činů, které nastávají podle práva trestního.“²

¹ DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. a kol. *Občanské právo hmotné 1 – Díl první: Obecná část*. 2. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 332–333.

² KALLAB, J. *Učebnice trestního řízení*. Brno: Právník, 1930, s. 82.

O původu tohoto zvláštního typu soudního řízení se leccos dozvíme z Ottova naučného slovníku. Odtud: „Tu část řízení trestního, jejímž obsahem jest jednání a rozhodování o nárocích soukromoprávných, z činu trestného vzešlých, nazýváme adhaesním (přípojným) řízením. Původ svůj vzalo adhaesní řízení v doktríně a praxi obecného práva německého, odkudž pojata i ve mnohá zákonodárství partikulární. V Rakousku zavedeno řádem trestním z r. 1850, jehož zásady ve hlavní věci podržel i nynější řád trestní z r. 1873. Dle § 4 dotčeného zákona mají nároky soukromoprávné, z činu trestného vzešlé, k návrhu škodujícího v řízení trestním spolu býti vyřízeny, ač není-li potřebí dalšího provedení a nevidí-li se z té příčiny býti nezbytným, aby takové pohledávání bylo odkázáno na pořad práva soukromého (před soud civilní). Předmětem a-ho ř. mohou býti soukromoprávné nároky všeho druhu, nejen majetkové, ale i rodinné; zejména nárok o náhradu škody (§§ 365, 369 řádu trestního).“³

2. Vztah adhezního a trestního řízení

Je třeba mít na paměti, že řízení trestní ve stadiu jeho projednávání před soudem se vždy zahajuje na základě veřejné žaloby (tzv. akuzační princip). Poškozený zde může vystupovat v roli svědka, nebo je-li obětí trestného činu podle zákona o obětech trestných činů, má právo učinit prohlášení o tom, jaký dopad měl spáchaný trestný čin na jeho dosavadní život. Pánem trestního (soudního) řízení je však samosoudce, resp. předseda senátu či jiný jeho člen, který řízení vede. Poškozenému, který je jedním ze subjektů trestního řízení, je v trestním řízení přiznán status strany v trestním řízení, která z logiky věci stojí na straně veřejného žalobce, jehož žalobu podporuje.⁴

V adhezním řízení poškozený vstupuje do nové role účastníka řízení. Podle Jaroslava Kallaba „Ten, kdo uplatňuje v trestním procesu své soukromoprávní nároky z činu vyvozované, nazývá se soukromým účastníkem čili adherentem. Soukromým účastníkem jest tedy každý, komu bylo v právech ublíženo zločinem nebo přečinem, který se má stíhati z povinnosti úřední a kdo pro soukromoprávní své nároky z činu vyvozované se k trestnímu řízení připojil“.⁵

Zahájením adhezního řízení se poškozený stává soukromým žalobcem, kdy oproti veřejnému žalobci hájí své soukromé zájmy. Řízení otevřené z důvodu intervence poškozeného ho rázem pasuje do obdobné pozice, v níž se nachází v trestním

³ Ottův slovník naučný/Adhaesní řízení. Online [cit. 15. 6. 2019]. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Ottův_slovník_naučný/Adhaesní_řízení

⁴ Nemá tedy již postavení podpůrného žalobce, který za určitých podmínek může od státního zástupce převzít trestní stíhání, resp. se z vedlejší procesní strany stát stranou hlavní, např. § 48, § 449 (§ 106–108) řádu trestního z roku 1873.

⁵ KALLAB, 1930, op. cit., s. 83.

přípravném řízení státní zástupce, tedy pána sporu (*dominum litis*). Poškozený přebírá kontrolu nad řízením (může zde navrhnout důkazy nebo řízení bez uvedení důvodu ukončit), ale současně s ní i odpovědnost za výsledek. Pochopitelně je zde závislý na úspěchu žaloby veřejného žalobce, který navíc ve světle zásady zjištění skutkového stavu věci a zásady vyhledávací může snášet důkazy v neprospěch nebo proti vůli poškozeného. Je proto možné uzavřít, že poškozeného, jako soukromého účastníka řízení, lze ve výše uvedeném smyslu považovat v adhezním řízení za vedlejšího žalobce, který však nutně vystupuje v trestním řízení vedle hlavního veřejného žalobce. (Tato pozice vylučuje, aby v postavení vedlejšího žalobce vystupoval spoluobviněný.)

Byť se adhezní řízení připojuje k řízení trestnímu, netvoří zde žádnou samostatnou, časově, formálně či jinak oddělenou část trestního řízení, ale splývá s ním, a to zejména ve stadiu dokazování. Jak již bylo řečeno, soud je vázán návrhem poškozeného, nesmí jej překročit. Na straně druhé však soud nemá pravomoc nárok poškozeného ani částečně zamítnout. Zpravidla rozhoduje podle hmotněprávních předpisů jiných než trestních (zejména podle občanského zákoníku), nicméně procesní postup nalézacího soudu je určen trestním řádem, nikoliv civilním procesním právem.

Zajisté nesmíme pomíjet, že obě řízení sledují vlastní cíle. Leckdy jejich rozptyl způsobuje, že zájmy řízení vedlejšího (připojeného) musí ustoupit v zájmu řízení hlavního. Prioritu zájmu veřejného opakovaně vyzdvihl Ústavní soud. Ten například v usnesení sp. zn. I. ÚS 1943/17 ze dne 19. 9. 2017 uvedl: „... v trestním řízení nejde v prvé řadě o věc a právo poškozeného či jakékoliv jiné fyzické nebo právnické osoby (jak to vyplývá z čl. 36 odst. 1 a § 38 odst. 2 Listiny), ale o právo a věc státu (čl. 80 odst. 1 Ústavy), aby ve veřejném zájmu bylo stíháno a odsouzeno jednání, které zákon označuje za trestné. Těžištěm základního účelu trestního řízení totiž je, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé byli podle zákona spravedlivě potrestáni, kdy vedené řízení má též vést k upevňování zákonitosti, k předcházení a zamezování trestné činnosti. Proto Ústavní soud opakovaně zdůraznil, že úprava práv poškozeného v trestním řádu nezakládá – v ústavní rovině ve smyslu ustanovení čl. 87 odst. 1 písm. d) Ústavy – žádné základní právo, aby proti jinému byla uplatněna (trestněprávní) ‚satisfakce‘ ... Zakotvení práv poškozeného do trestního řádu naopak Ústavní soud chápe spíše jako *beneficium legis* dané zákonodárcem [viz náleze ze dne 9. 6. 2008, sp. zn. I. ÚS 1587/07 (N 104/49 SbNU 531)].“

II. LEGITIMACE K UPLATNĚNÍ NÁROKU V ADHEZNÍM ŘÍZENÍ

1. Kdo je osobou poškozenou trestným činem

Osobě, jež v důsledku protiprávního jednání jiného utrpí škodu či jinou újmu, resp. na jejíž úkor se svým protiprávním jednáním jiný obohatí, musí být v právním státě garantována možnost domoci se svých práv u soudu či jiného orgánu (čl. 36 odst. 1 Listiny, čl. 6 odst. 1 EÚLP).

Postavení adherenta se může dovolávat jakákoli fyzická osoba (a to bez ohledu na věk, svéprávnost či charakter trestného činu, jehož se stala obětí) stejně jako právnická osoba, které byla trestným činem (nebo jedná-li se o pokračující trestný čin některým z jeho dílčích útoků, jenž je předmětem vedeného řízení) způsobena majetková či nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil, a jedná-li se o fyzickou osobu, pak také ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví.⁶

Za prvé je poškozeným ten, kdo byl trestným činem zasažen přímo, tzn. bylo mu ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil.

Za druhé za poškozeného se považuje i ten, který byl trestným činem zasažen sekundárně, např. pozůstalý po poškozeném nebo člen poškozené korporace v souvislosti s tzv. reflexní škodou (§ 213 obč. zák.). Těmto (blízkým) osobám zpravidla vzniká vlastní originární nárok. Práva poškozeného dále mohou vykonávat rovněž osoby, na něž přešla práva v důsledku určité právní skutečnosti (v důsledku smrti, prohlášení za mrtvého, zániku právnické osoby, postoupení pohledávky atd.). Podle § 45 odst. 3 tr. řádu, *jde-li o uplatnění nároku na náhradu škody (§ 43 odst. 3), přecházejí práva, která tento zákon přiznává poškozenému, i na jeho právního nástupce*. To znamená, že smrtí poškozeného, který má proti obviněnému nárok na náhradu škody způsobené trestným činem ve smyslu § 43 odst. 3 tr. řádu, zaniká právní osobnost (dříve označovaná jako způsobilost k právům a povinnostem). Některé z práv a povinností zemřelého jsou předmětem právního nástupnictví univerzálního (dědění dle § 1475 a násl. obč. zák.). Podobně dochází k právnímu nástupnictví při zániku právnické osoby či jiného důvodu přechodu práv na jinou právnickou osobou. K právnímu nástupnictví singulární sukcesí bude nejčastěji docházet cesí (§ 1879–1887 obč. zák.).

Pokud jde o přechod nároků, je nutné rozlišovat mezi škodou a tzv. osobnostními nároky. Zatímco nárok na náhradu škody zůstavitele přechází na

⁶ § 43–49 Oddíl sedmý Poškozený. In: DRAŠTÍK, A., FENYK, J. a kol. *Trestní řád: Komentář* [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2019-7-4]. ASPI_ID KO141_1961CZ. Dostupné v Systému ASPI. ISSN: 2336-517X.

dědice, u osobnostních nároků je situace komplikovanější. Nejvyšší soud vyložil, proč právo na ochranu osobnosti je právem originálním a nepřevoditelným: „Je tomu tak proto, že toto právo je osobně spjata se zemřelou fyzickou osobou, a jako právo osobní povahy jejím úmrtím zaniká a nepřechází na dědice. Pokud by náhrada nemajetkové újmy v penězích byla přiznána jiné osobě (než osobě poškozené), neplnila by svou funkci, neboť by již nevyvažovala, ani nezmírňovala, nemajetkovou újmu způsobenou neoprávněným zásahem dotčené osoby.“ (rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 14. 5. 2013, sp. zn. 30 Cdo 3223/2011)

Úprava „nového“ občanského zákoníku je vůči postmortální ochraně přece jen vstřícnější. Práva na ochranu osobnosti je oprávněn domáhat se v první řadě ten, jehož práva byla neoprávněným zásahem jiné osoby dotčena (§ 82 odst. 1 obč. zák.). Po smrti člověka se může ochrany jeho osobnosti domáhat kterákoli osoba jemu blízká (§ 82 odst. 2 s odvoláním na § 22 obč. zák.).⁷ Ovšem nárok na zdržení se či odstranění závadného stavu není možné v adhezním řízení uplatňovat.

Co se týče přechodu nároku na náhradu za bolest a ztížení společenského uplatnění na dědice, zemřel-li v době od 1. 1. 2014 poškozený, jenž utrpěl újmu na zdraví před tímto datem, stávají se součástí pozůstalosti (§ 1475 odst. 2 a § 3069 obč. zák.) nároky na náhradu za bolest a ztížení společenského uplatnění, které poškozený za svého života uplatnil u soudu [srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 4. 2017, sp. zn. 25 Cdo 3556/2016 (Rc 133/2018)]. Zde Nejvyšší soud stanovil časovou mez úmrtí poškozeného 1. 1. 2014 čili účinností nového občanského zákoníku. V jiném svém rozhodnutí však výše uvedené časové omezení stírá se slovy: „Je přitom nepochybné, že aplikace § 3069 obč. zák. představuje nepřímou retroaktivitu, když vyžaduje použití nové právní úpravy na právní vztah, který jinak podléhá právní úpravě předešlé. Na principu nepravé retroaktivity, jež je i z hlediska ústavních principů přípustná, je však nový občanský zákoník založen.“ [rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. 6. 2015, sp. zn. 21 Cdo 3612/2014 (Rc 4/2016)]

Na dědice přechází rovněž nárok na náhradu za duševní útrapy spojené s usmrcením osoby blízké (§ 2959 obč. zák.), který byl za života oprávněné osoby uplatněn u soudu, tvoří po její smrti součást pozůstalosti a přechází na dědice bez ohledu na to, zda jim samotným jako osobám blízkým usmrcenému vznikl nárok na jednorázovou náhradu a zda jej uplatnili [usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 2. 2018, sp. zn. 25 Cdo 293/2018 (Rc 50/2019)].

Zemřel-li poškozený, aniž podal žalobu, právo může přejít na dědice jen tehdy, byl-li dluh uznán (§ 1475 odst. 2 obč. zák.), jinak zanikne podle § 2009 odst. 2 obč. zák. Pohledávku na odčinění (osobní) újmy nelze postoupit na jinou osobu,

⁷ DVORÁK, J., ŠVESTKA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. a kol., 2016, op. cit., s. 267.

neboť podle § 1881 odst. 2 obč. zák. nelze postoupit pohledávku, která zaniká smrtí.⁸

Výše uvedené je možné shrnout tak, že počínaje 1. 1. 2014 tvoří pozůstalost i právo na náhradu za bolest a ztížení společenského uplatnění, bylo-li uznáno nebo uplatněno u orgánu veřejné moci před smrtí poškozeného (zůstavitele). Nejvyšší soud v rozsudku ze dne 31. 10. 2017, sp. zn. 25 Cdo 1965/2016 nepřipustil retroaktivní působení nového občanského zákoníku ani z důvodu, že újma byla poškozenému způsobena trestným činem. Tuto možnost připouští § 3079 odst. 2 obč. zák.: „Nerozhodl-li soud ke dni nabytí účinnosti tohoto zákona o náhradě škody vzniklé porušením povinnosti stanovené právními předpisy, k němuž došlo přede dnem nabytí účinnosti tohoto zákona, může na návrh poškozeného člověka, jsou-li pro to mimořádné důvody hodné zvláštního zřetele (§ 2 odst. 3), přiznat poškozenému i náhradu nemajetkové újmy podle tohoto zákona.“ Jak však uvedl Nejvyšší soud, okolnost, že škůdce, který poškozenému způsobil újmu na zdraví před 1. lednem 2014, byl za toto jednání pravomocně odsouzen v trestním řízení, nezakládá sama o sobě mimořádný důvod zvláštního zřetele hodný, pro který by poškozenému měla být přiznána náhrada nemajetkové újmy podle občanského zákoníku.

K uplatnění nároku je třeba, aby poškozený k tomu měl procesní způsobilost, tu má pouze poškozený disponující plnou svéprávností (srov. § 45 odst. 1 tr. řádu). Plnou svéprávnost člověk nabývá zletilostí nebo uzavřením manželství nebo na základě rozhodnutí soudu. S jejím nedostatkem se nejčastěji setkáme u osob nezletilých a osob s omezenou svéprávností. Tyto osoby v trestním řízení zastupuje zákonný zástupce či opatrovník. Skutečnost, že poškozená osoba není zletilá a v trestním řízení není plně svéprávná, nemá vliv na její způsobilost k právům a povinnostem. Vznikne-li nezletilému poškozenému majetková škoda z trestného činu, je třeba za splnění podmínek stanovených zákonem přisoudit její náhradu tomuto poškozenému, což musí být ve výroku rozsudku náležitě vyjádřeno. Soud to učiní tak, že podle § 228 odst. 1 tr. řádu uloží obžalovanému povinnost plnit nezletilému k rukám jeho zákonného zástupce, a nikoliv přímo zákonnému zástupci nezletilého (rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 16. 8. 1995, sp. zn. 7 Cdo 146/1993, uveřejněný v časopise Právní rozhledy 12/95).

Právníckou osobu zastupují zpravidla členové jejího statutárního orgánu, případně jiní zástupci, jako např. prokurista či vedoucí odštěpného závodu. Tito zástupci své oprávnění neprokazují plnou mocí, neboť oprávnění vyplývá ze zákona a příslušného veřejného rejstříku. Právnícké osoby mohou být zastoupeny též zaměstnancem na základě pověření (§ 166 obč. zák.) nebo na základě smluvního zastoupení, tzn. smlouvy nebo dohody o zastoupení (§ 441 a násl. obč. zák.). Tito

⁸ KŘEŠŤANOVÁ, V. Několik poznámek k tématu ochrany osobnosti a tématům souvisejícím. In: DVOŘÁK, J. a kol. *Soukromé právo 21. století*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2018, s. 135.

smluvní zástupci (s výjimkou prokuristy) se prokazují plnou mocí, která představuje osvědčení o zástupčím oprávnění a jeho rozsahu.⁹ V případě kolize zájmů poškozené právnické osoby s jejím zástupcem, zpravidla trestně stíhaným členem statutárního orgánu, soud ustanoví poškozené opatrovníka podle § 437, § 165 odst. 2 obč. zák. Jestliže takovýto hmotněprávní opatrovník nebyl ustanoven nebo právnická osoba nemůže jinak vykonávat práva poškozeného, (trestní) soud jí pro trestní řízení ustanoví opatrovníka podle § 45 tr. řádu. Dostane-li se právnická osoba do likvidace, nabývá působnost statutárního orgánu likvidátor, který se stává i zákonným zástupcem právnické osoby (§ 193 obč. zák.).

Pravidla zastupování v případě vícečlenného statutárního orgánu jsou stanovené zákonem, případně vnitřním předpisem právnické osoby.

Postavení poškozeného lze přiznat i státu, tzn. České republice. Za stát v občanskoprávních vztazích jedná zaměstnanec (osoba ve služebním poměru) organizační složky státu, které se způsobená újma přímo týká. Není vyloučeno, aby namísto této trestným činem dotčené organizační složky v řízení vystupoval Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových zřízený zákonem č. 201/2002 Sb., resp. jeho pověřený zaměstnanec. Tento úřad může na základě dohody zastupovat i obce, které jsou oprávněny uplatnit svou pohledávku v trestním řízení.

Insolvenční správce je subjektem oprávněným uplatnit nárok na náhradu škody podle § 43 odst. 3 tr. řádu v zastoupení poškozeného (usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 4. 2016, sp. zn. 5 Tdo 407/2016).

Může nastat situace, kdy se poškozený výslovným prohlášením sděleným orgánu činnému v trestním řízení vzdal procesních práv, které mu tento zákon jako poškozenému přiznává. Poté však vezme toto své prohlášení zpět, resp. učiní nové prohlášení ve vztahu k orgánu, který trestní řízení aktuálně vede, že bude vykonávat práva poškozeného v trestním řízení. Orgány činné v trestním řízení pak musí vůči poškozenému nadále postupovat stejně, jako by prohlášení o vzdání se práv poškozený neučinil. Nelze však poškozenému poskytnout novou lhůtu k uplatnění pohledávky v adhezním řízení, pokud již soud v hlavním líčení zahájil dokazování (§ 43 odst. 3 tr. řádu).

Nakonec je užitečné se zmínit o přechodu nároku oběti na náhradu škody nebo nemajetkové újmy vůči pachateli na stát, a to v rozsahu poskytnuté peněžité pomoci podle § 33 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. K tomuto přechodu dochází okamžikem poskytnutí pomoci, a to jen v rozsahu, v němž stát oběti peněžitou pomoc poskytl. To znamená, že pokud je trestným činem způsobená újma vyšší než poskytnutá peněžítá pomoc, přechází na stát jen část nároku oběti, která je tak vedle Ministerstva spravedlnosti i nadále oprávněna vymáhat uspokojení zbylé části svého nároku. Po přechodu nároku nebo jeho části je stát oprávněn

⁹ DVORÁK, J., ŠVESTKA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. a kol., 2016, op. cit., s. 281–282.

po pachateli trestného činu vymáhat peněžní částku, jakou oběti poskytl, a sice např. v rámci adhezního řízení postupem podle § 43 odst. 3 a § 45 odst. 3 ve spojení s § 206 odst. 2 tr. řádu.¹⁰ Ve vztahu k hmotněprávním okolnostem přechodu nároku oběti na náhradu škody nebo nemajetkové újmy vůči pachateli trestného činu na stát z titulu poskytnuté peněžité pomoci platí subsidiární užití občanského zákoníku (§ 2917 a násl.).¹¹ Jde o regresní postih pachatele trestného činu a v tomto smyslu samostatný nárok. Podle názoru Nejvyššího soudu nárok v rozsahu vyplacených částek dle § 33 zákona o obětech trestných činů nelze interpretovat tak, že by stát vstoupil do práv poškozených v tom smyslu, že pokud ony svůj nárok na nárok nemajetkové újmy uplatnily řádně a včas, platí totéž i pro stát (srov. rozsudek ze dne 20. 6. 2019, sp. zn. 6 Tz 38/2019). Lhůta pro uplatnění nároku i v tomto případě končí nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování (§ 43 odst. 3 tr. řádu), což zpravidla bude vylučovat ty nároky, kdy k vyplacení částek poškozenému (oběti) došlo po zahájení hlavního líčení. Ať už dojde k uplatnění regresního nároku ze strany státu či nikoliv, soud by při rozhodování o nároku poškozeného na náhradu škody (nemajetkové újmy) měl vždy zohlednit uskutečněná plnění ze strany státu dle zákona o obětech trestného činu a v tomto rozsahu nárok poškozenému nepřiznávat.

2. Který poškozený není oprávněn uplatnit nárok v adhezním řízení

Za poškozeného se nepovažuje ten, kdo se sice cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem (§ 43 odst. 2 tr. řádu).

Uplatňuje-li práva poškozeného osoba, které toto právo zřejmě nepřísluší, vysloví soud usnesením, že onu osobu jako poškozeného k hlavnímu líčení nepřipouští (§ 206 odst. 3 tr. řádu). Rozhodnout tímto způsobem je možné pouze v úvodní fázi řízení před soudem. Uvedeným ustanovením se dle Ústavního soudu z hlediska jeho ústavně konformního výkladu do trestního řádu pouze pro řízení před soudem promítá zásada presumpce přiznání postavení poškozeného, jež tak přísluší každému, kdo se jako poškozený domáhá vstupu do trestního řízení, dokud mu soud toto postavení negativním rozhodnutím neodebere (srov. náleze ze dne 2. 4. 2019, sp. zn. III. ÚS 3439/17).

¹⁰ DURDÍK, T., ČÍRTKOVÁ, L., HÁKOVÁ, D., VITOUŠOVÁ, P. § 33 Přechod nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy. In: DURDÍK, T., ČÍRTKOVÁ, L., HÁKOVÁ, D., VITOUŠOVÁ, P. *Zákon o obětech trestných činů: Komentář* [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2020-11-15]. ASPI_ID KO45_2013CZ. Dostupné v Systému ASPI. ISSN: 2336-517X.

¹¹ Tamtéž.

Osoba, která má věc pouze v držbě, nemá oprávnění poškozeného ve smyslu § 43 odst. 3 tr. řádu, ledaže by k tomu byla zmocněna vlastníkem věci (usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 9. 2018, sp. zn. Tdo 925/2018).

Jak bylo výše uvedeno, právo uplatnit pohledávku v adhezním řízení nemá spoluobviněný. Bylo-li by však trestní řízení proti spoluobviněnému vyloučeno ze společného řízení (§ 23 odst. 1 tr. řádu) anebo vedlo-li se od počátku proti každému z obviněných zvlášť, může osoba, která je v jiném řízení v postavení obviněného, vystupovat v dalším trestním řízení jako poškozený se všemi právy ve smyslu § 43 odst. 1, 2 tr. řádu.¹²

III. JAKÉ POHLEDÁVKY (NÁROKY) LZE UPLATNIT V ADHEZNÍM ŘÍZENÍ?

Poškozený je oprávněn navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit v penězích škodu nebo nemajetkovou újmu, jež byla poškozenému trestným činem způsobena, nebo vydat bezdůvodné obohacení, které obžalovaný na jeho úkor trestným činem získal (§ 43 odst. 3 tr. řádu). Škoda, nemajetková újma či bezdůvodné obohacení musí vzejít z trestného činu, pro který byla podána obžaloba. Přesněji řečeno, uplatněné nároky musí být v příčinné souvislosti s trestným činem, tj. musí být jeho výsledkem (*producta sceleris*) a současně musí být způsobeny zaviněním pachatele.

1. Jednotlivé občanskoprávní nároky

Škoda

Občanský zákoník pracuje nyní již s jednotným pojmem „újma“. Jestliže se újma dotýká jmění, i nadále se setrvává u označení škoda, jež se odčिňuje její náhradou. Majetkovou újmou se rozumí skutečná škoda a ušlý zisk.

V § 43 odst. 1 tr. řádu je uvedeno, že pro účely trestního řádu se majetkovou újmou se rozumí i dlužné výživné, jde-li o trestný čin zanedbání povinné výživy dle § 196 tr. zákoníku. K tomu je nutné zdůraznit, že jde konstrukci pouze pro účely trestního řádu. Těžko si lze představit, že by se dlužné výživné měnilo na škodu. Trestní soud by si této skutečnosti měl být vědom a nárok ve výroku takto identifikovat, aby nedocházelo k duplicitě téhož nároku, tzn. jednoho z dlužného výživného a druhého ze způsobené škody. Pakliže poškozený již disponuje exekučním titulem, neměl by již o témže nároku znovu rozhodovat v adhezním řízení. Domnívám se, že bude-li poškozený se svým nárokem odkázán na řízení občanskoprávní, pak

¹² Srov. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád. Komentář*. 7. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 517.

zde nemůže uplatňovat nárok na náhradu škody, ale jen nárok na zaplacení dlužného výživného. Se stejným důvodem (tj. výživné, nikoli v škoda) bude uplatňovat pohledávku u insolvenčního správce v insolvenčním řízení.

Pro úplnost zmiňuji, že podle § 15 zák. o náhr. výživném může docházet k přechodu pohledávky ve výši vyplaceného náhradního výživného na stát. Ten by pak byl oprávněn prostřednictvím Úřadů práce pohledávky vymáhat.

Nemajetková újma

Vedle majetkové újmy však stojí nemajetková újma, která se odlišuje přiměřeným zadostiučiněním. Nemajetková újma představuje jakoukoliv újmu, která není újmu na jmění. Typicky se bude jednat o újmu na osobnostních právech, tj. zdraví, životě, cti, důstojnosti, soukromí apod. Pro to, aby mohlo být v adhezním řízení o nároku na nemajetkovou újmu rozhodováno, musí se jednat o takový zásah, který je objektivně způsobitelný vyvolat nemajetkovou újmu a který spočívá v porušení nebo ohrožení osobnosti fyzické osoby v její fyzické integritě.¹³ Okresní soud v Semilech v rozsudku ze dne 7. 9. 2015, sp. zn. 2 T 92/2015 přiznal náhradu nemajetkové újmy v částce 20 000 Kč jakožto kompenzaci za způsobenou psychickou újmu poškozenému (negativní důsledky v oblasti psychiky), což zdůvodnil tak, že „soud se běžné setkává s tím, že poškození, jimž se pachatel trestného činu vloupal do bytu, jsou často mnohem více traumatizováni tím, že cizí člověk jim chodil v jejich soukromém prostoru a prohlížel si jejich soukromé věci, než tím, že došlo k odcizení jejich věcí“.¹⁴ Soud sice argumentuje psychickou újmu, ale jde primárně o zásah do soukromí poškozeného. Rozhodnutí je příkladem uložení povinnosti odsouzenému k odčinění újmy, bez toho, že by se opíralo o nějakou medicínskou diagnózu. Každopádně je nezbytné, aby šlo o zásah neoprávněný, resp. Protiprávní, a musí být dána příčinná souvislost mezi oběma uvedenými předpoklady (blíže v usnesení Nejvyššího soudu ze dne 22. 7. 2015, sp. zn. 8 Tdo 757/2015).

Újma na zdraví

Nejčastějším projevem nemajetkové újmy bude újma na zdraví. Úprava náhrady újmy na zdraví je formulována podrobně v části čtvrté obč. zák. (oddíl 3, pododdíl 2 – závazky z deliktů). V této části jsou rovněž příhodně upraveny nároky poškozených za újmu vzniklou jako důsledek zásahu do osobnostních práv, jinak

¹³ Také si lze představit nemajetkovou újmu způsobenou právnícké osobě protiprávním jednáním narušujícím ochranu názvu, firmy, pověsti atd.

¹⁴ Shrnutí rozhodovací činnosti českých soudů na trestním úseku. Nejvyšší soud sp. zn. Tpjn 54/2015, Sm 398/2015.

obsažených v § 81 a násl. obč. zák. Újmy na zdraví a na životě jsou považovány za specifické druhy újmy na přirozených právech člověka, které představují formu nemajetkové újmy a náleží za ně přiměřené zadostiučinění i náhrada škody.¹⁵

V případě újmy na přirozených právech člověka směřuje způsob a výše přiměřeného zadostiučinění k odčinění i okolností zvláštního zřetele hodných (§ 2957 obč. zák.). Těmi jsou úmyslné způsobení újmy, způsobení újmy použitím lsti, pohrůžky, zneužitím závislosti poškozeného, násobením účinku zveřejňováním, diskriminace nebo obava poškozeného ze ztráty života či z vážného poškození zdraví. Nově se mohou náhrady nemajetkové újmy domáhat i jiné osoby než přímo poškozený. Půjde o osoby, které újmu důvodně pocítují jako osobní neštěstí nebo v jejichž případě to odůvodňují zvláštní okolnosti, a to zejména, jestliže byla újma způsobena protiprávním činem, došlo k porušení zvláštní právní povinnosti (odborná péče) nebo se jednalo o újmu způsobenou úmyslně s touhou ničit, ublížit nebo s jinou zvlášť zavrženíhodnou pohnutkou.

Při ublížení na zdraví a při újmě na životě se poskytuje výhradně peněžitá náhrada, jelikož jiné dostatečně účinné odčinění způsobené újmy nepřichází v úvahu.

Újma na zdraví může být buď prostá, nebo spojená s překážkou lepší budoucnosti. Poškozený může žádat bolestné a náhradu další nemajetkové újmy, mezi které se řadí: ztížení společenského uplatnění – v případě újmy spojené s překážkou lepší budoucnosti, duševní utrapy – při zvlášť závažném ublížení na zdraví, a to poškozeného, manžela, rodiče dítěte nebo jiné osoby blízké. Hradí se peněžitá náhrada, která plně vyvažuje jejich utrpení, jinak podle zásad slušnosti (§ 2959 a násl. obč. zák.). Dalším nárokem jsou náklady spojené s péčí o zdraví. Požadavkem je pouze jejich účelnost a souvislost s péčí o osobu nebo domácnost poškozeného. Hradí se tomu, kdo je vynaložil (např. zdravotní pojišťovně, ošetřujícímu členu rodiny atd.).¹⁶

Další kategorií, kterou poškozený může žádat na základě újmy na zdraví, jsou peněžité dávky. Bude se jednat o náhradu za ztrátu na výdělku, kterou rozdělíme ještě do dalších kategorií, a to poskytované po dobu pracovní neschopnosti, po skončení pracovní neschopnosti a zvláštní kategorií je případ poškozeného žáka či studenta. Další peněžitou dávkou je pak náhrada za ztrátu na důchodu.

Náhrada za ztrátu na výdělku po dobu pracovní neschopnosti je tvořena rozdílem mezi průměrným výdělkem a tím, co v důsledku nemoci či úrazu bylo vyplaceno dle zvláštního právního předpisu. Po skončení pracovní neschopnosti je náhrada tvořena rozdílem mezi průměrným výdělkem před vznikem škody a průměrným výdělkem, kterého následně dosahuje poškozená osoba s připočtením případného invalidního důchodu. Dále se zde zohledňují zvýšené potřeby dlouhodobého charakteru a zvýšené

¹⁵ ZŮBEK, J. Odklony v trestním řízení. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019, s. 181.

¹⁶ ZŮBEK, 2019, op. cit., s. 182.

úsilí či námaha na dosažení výdělků. V případě studenta či žáka se zohledňuje zejména to, zda újma či trvání zdravotního postižení brání zapojení se do výdělečné činnosti, a to zapojení úplnému či částečnému. Náhrada za ztrátu na důchodu je tvořena rozdílem ve výši důchodu, na který vzniklo právo a na který by vzniklo právo, kdyby se do jeho základu mohla zahrnout náhrada za ztrátu na výdělek.

Obviněný hradí též účelně vynaložené náklady spojené s péčí o osobu poškozeného, jeho zdraví nebo domácnost. Nárok vůči obviněnému uplatní ten, kdo tyto náklady vynaložil (§ 2960 obč. zák.). Nárok na kompenzaci v penězích může vzniknout i tehdy, jestliže péče je poškozenému poskytována osobou blízkou bezplatně. V takovém případě je k uplatnění nároku aktivně legitimován poškozený (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 1. 6. 2015, sp. zn. 25 Cdo 1088/2015).

Usmrcení

Při usmrcení se hradí duševní útrapy, náklady spojené s péčí, náklady pohřbu, a to v rozsahu, v němž nejsou pokryty veřejnou dávkou, přičemž náleží tomu, kdo je vynaložil. Dalším nárokem při usmrcení jsou náklady na výživu pozůstalým, tj. osobám, kterým byla poskytována nebo měla být poskytována výživa ke dni smrti poškozeného. Náhrada je tvořena rozdílem mezi dávkami důchodového zabezpečení a tím, co by mohlo být rozumně očekáváno od usmrceného jako jeho průměrný výdělek, maximálně lze však poskytnout náhradu do výše toho, co by mu náleželo jako náhrada za ztrátu na výdělek, obdobným nárokem jsou pak náklady na výživu ze slušnosti. To se týká výživné osoby, již by bylo obdobně plnění poskytováno.¹⁷

K otázce, zda sekundární oběti vzniká právo na odškodnění újmy na zdraví vyvažující vytrpěné bolesti a ztížení společenského uplatnění (§ 2958 obč. zák.), se vyjádřil trestní senát Nejvyššího soudu v usnesení ze dne 20. 6. 2018, sp. zn. 4 Tdo 302/2018. Nejvyšší soud zde dovodil, že mezi újmou na zdraví sekundární oběti a jednáním pachatele chybí příčinná souvislost. Konkrétně uvedl: „Příčinnou souvislost mezi jednáním škůdce a vzniklou škodou nelze dovodit ze skutečnosti, která je již sama následkem, za nějž škůdce odpovídá z jiného právního důvodu.“ Načež doplnil: „Způsobená újma na zdraví u poškozené má povahu následku z následku.“ Nicméně je možno připojit, že uvedené rozhodnutí bylo podrobena kritice a byly vysloveny pochybnosti o jeho správnosti, neboť nerespektuje stávající znění úpravy občanského zákoníku a současně v oblasti příčinné souvislosti vychází z judikatury 70. let minulého století.¹⁸

¹⁷ ZŮBEK, 2019, op. cit., s. 182–183.

¹⁸ Srov. DOLEŽAL, T. Rozhodnutí NS – sekundární oběti a újma na zdraví. In: *Zdravotnické právo a bioetika*. [online], publikováno 2. 10. 2018 [cit. 28. 7. 2019]. Dostupné z: <https://zdravotnickepravo.info/rozhodnuti-ns-sekundarni-obeti-a-ujma-na-zdravi/>